

Waard om door te geven (2000)

Sieth Delhaas

VOKU, Uden, 1.12.2000

Inleiding

Vorig jaar november heb ik een avond gesproken over *Waarden en normen en de media*. Vandaag gaat het over: wat is waard om door te geven.

Wij vinden het kennelijk heel belangrijk om bezig te zijn met waarden en normen.

Vandaag wil ik met jullie kijken naar de veranderingen in onze maatschappij, onze cultuur en vandaar met jullie op zoek gaan naar waarden die bij die nieuwe cultuur passen.

Vooraf wil ik een paar woorden duidelijk maken:

Waarden realiseren zich in een bepaalde cultuur. Cultuur staat tegenover natuur.

Het woord cultuur komt van het Latijnse *colere*. Dat betekent: bewerken, verzorgen, vereren. Cultuur tegenover natuur als aanduiding van al datgene wat de mens door ordening en discipline uit de biologische natuur, waartoe hij ook zelf behoort, maakt. Vandaar dat zich in de cultuur het wezen van de mens openbaart: mens zijn en cultuur voortbrengen zijn onweersprekelijk met elkaar verbonden.'

Cultuur als iets waaraan creatieve mensen bewust op elk moment opnieuw gestalte geven, met behulp van wat ze ook maar geschikt vinden.

Cultuur is een algemeen menselijke eigenschap en dus niet een kenmerk van een beperkt aantal samenlevingen of van bepaalde groepen binnen een samenleving.

Cultuur staat tegenover natuur. Catharina Halkes, hoogleraar Feminisme en Christendom heeft eens gezegd: in de theologie van de kerk stonden / staan vrouwen voor natuur en mannen voor cultuur.

Waarde is geen vastliggend begrip. Waarde staat enerzijds voor materiële zaken zoals geld, kunst, vastgoed zoals woningen. De waarde wordt altijd bepaald in vergelijking met. Een gezegde is: het is niet de moeite waard. Het sop is de kool niet waard.

Tegelijkertijd heeft waarde ook een ethische betekenis zoals zedelijk gedrag, een geestelijke of esthetische waarde en in de zin van persoonlijk gedrag.

Als iets waardevast is, is het een soort garantie. Een waardevast pensioen. De waarde gaat mee met de dagwaarde van de geldsoort.

Waarborgen = een borg een zekerheid voor de waarde.

Hoe komt het dat de uitroep van die twee woorden waarden en normen een gevoel geven dat het om iets heel belangrijks gaat en vooral iets dat rotsvast staat?

In feite moeten wij als antwoord op zulke kretologie alleen de vraag stellen: over welke normen en waarden heb je het dan?

Ik word vooral wantrouwend als gezegd wordt: de normen en waarden moeten terug komen. Dat betekent dat er normen en waarden uit het verleden terug moeten komen.

Wat was er zo goed aan normen en waarden uit het verleden?

Waren die beter dan de normen en waarden van nu?

Hebben wij nu helemaal geen waarden en normen meer?

Of zijn de normen en waarden slechter dan die we nu hebben?

Want: waarden en normen wil niet zeggen: die zijn altijd goed. Waarden en normen kunnen net zo goed waardeloos zijn.

Of waarden nu als goed of minder goed, of uitgesproken slecht kunnen worden genoemd, je kunt wel zeggen: een waarde is de grond waarop je staat. De grond waaruit je je eigen bestaan opbouwt. Van waaruit iemands denken vertrekt. Van waaruit iemand begint te redeneren. Vervolgens, vanwaaruit iemand begint te handelen. De grond waarop een samenleving wordt opgebouwd.

Waardenpatroon

Nu leven wij in een wereld waarin, vergeleken met onze jeugd, er een breuk is ontstaan. Er zijn breuken ontstaan in het waardenpatroon en die breuken brengen onze samenleving in beweging. Soms heeft men het gevoel dat er geen grenzen meer zijn aan wat er allemaal kan en mag. Niets mag, lijkt het, de ontwikkeling van het individu in de weg staan.

Toch zien we ook, dat mensen, ook jongeren op morele punten, dus op het gebied van de ethiek wel aanspreekbaar zijn. Misschien wel meer dan vroeger, Dat is niet zo vreemd. Niet verbieden betekent ook, zelf meer verantwoordelijkheid nemen. Er over praten, Je standpunt verdedigen. Zelf nadenken.

Vroeger gold er voor jongeren domweg een verbod.

Jongeren hebben nu andere thema's: vrede, milieu, seksualiteit, maatschappelijk leven, de media.

Als we het vandaag hebben over: wat is waard om door te geven, is het ook belangrijk te weten of wat wij waardevol vinden, ook past in de belevingswereld van onze kinderen of generaties die na ons komen.

De breuk in het waardenpatroon, ligt niet bij de jongste generatie, maar bij die mensen die voor en kort na de oorlog geboren zijn, dus bij degenen die tussen de 50 jaar en de 55 zijn. Dit is begonnen na de oorlog, door de gruwel van de oorlog. Ook, heeft het zich toegespitst op het rumoer van de late jaren zestig. En ook door de ontwikkeling van de vrouwenbeweging.

De eigenschappen die mensen aan hun kinderen mee zouden willen geven, weerspiegelen waarschijnlijk de eigen

werkelijke of gewenste waardenschaal. Men kiest uit de eigenschappen die je graag zou willen doorgeven. Een voorbeeld van een onderzoek uit 1990: verantwoordelijkheidsgevoel, scoort het hoogst met 74%, daarna verdraagzaamheid met 70%, dan goede manieren met 66. Dan met ruim 20% lager onafhankelijkheid, vastberadenheid en gehoorzaamheid met 40%. Dan 12% lager, hard werken, spaarzaamheid, onzelfzuchtigheid en 25% verbeelding en als allerlaagste op 7% godsdienstig geloof.

Op het punt van seksualiteit zijn de verschillen in waardering tussen ouderen en jongeren, die breuk van vijftig jaar zeker groot, maar de grootste verschuiving geeft het belang van godsdienst te zien. Niet dat de jongeren volkomen 'heidens' worden, maar hun religiositeit behoort minder vanzelfsprekend bij het christendom of de kerk.

Maar ook bij ouderen verandert er van alles. Als je kijkt naar de tolerantie voor bepaalde ethische vraagstukken, dus moreel, dus wat wel of niet goed is, dan is men in 1990 toleranter geworden tegenover zelfdoding, homoseksualiteit, voorhuwelijkse relaties, euthanasie, echtscheiding, belasting ontduiken als de kans zich voordoet, liegen in je eigen belang. Druggebruik, die tolerantie is heel weinig gestegen. Het meest gestegen is: gevonden geld voor jezelf houden.

Jongeren interesseren zich voor vrede, milieu, werk, vriendschapsrelaties, sport (jongens) en muziek (meisjes) als waarden.

De ontwikkeling in het algemeen is, dat jong en oud zich op het gebied van werk, cultuur, politiek, religie en ethiek een eigen menu samenstelt, zich niet meer richt naar overgeleverde waarden van vroeger. Meer en meer gaat het om keuzes van het moment. Ideologieën b.v. de zuilen/partijen, de godsdienstige richting bepalen niet meer je politieke keuze, de schoolkeuze voor je kinderen. En dat wijten deskundigen aan het opgroeien en leven in een tijd van grote versnelling in sociaaleconomische, culturele en religieuze veranderingen.

Voorbeeld: in protestantse kring zijn veel dogma's veranderd. Boeken als van de theologen Kuitert en Wiersinga hebben daaraan meegewerkt. In katholieke kring is er vaak geen gevoel meer van richting van wat komt vanuit Rome en/of de geestelijkheid in het algemeen: hun ideeën lopen ver achter over huwelijk, seksualiteit, rol vrouw bij wat er in Nederland gaande is. De adviezen over condooms in Afrika van de paus kan men niet meer serieus nemen. Dus men heeft het gevoel, dat men het helemaal zelf moet verzinnen. Dat er geen identificatie-/voorbeeldfiguren meer zijn, van wie jij iets wilt overnemen. Gevolg: weinig nadenken over de toekomst. Hoe zal de toekomst er uit zien? Hoe zien onze plannen er uit voor de toekomst? Maken wij plannen voor de toekomst of laten we het maar een beetje gaan?

Bedenken we voor onszelf wel eens hoe je die toekomst wenst?

Jongeren

De meeste jongeren van nu behoren tot de welvarende middenklasse, net als de ouderen. Maar die ouderen hadden het in hun jeugd vaak niet zo goed als de jeugd het nu, of zoals zij zelf het nu goed hebben. Daarom is het niet zo raar, dat bij enquêtes zowel jongeren als ouderen zeggen dat ze zich gelukkig en tevreden voelen.

Een verschil tussen jongeren en ouderen: de jeugd is vaker eenzaam. De jeugd wordt met twee ingrijpende vormen van onzekerheid geconfronteerd, die de meesten van ons in hun jeugd niet hadden:

de jeugd is er zich van bewust, dat zij leven op het drijfzand van affectiviteit, dus alles wat met gevoel/liefde en emoties te maken heeft en onvoorspelbare relaties. Zij kennen hun eigen onbetrouwbaarheid hierin en ze ervaren de onbetrouwbaarheid van anderen. Zeker heeft daar mee te maken het grote aantal echtscheidingen, zonder daar een negatief oordeel over uit te spreken. Ook voor kinderen is het vaak beter dat ouders scheiden, dan in een negatieve relatie te blijven hangen. Ook een negatieve relatie mist haar uitwerking op kinderen niet. Het duurzaam investeren in liefde en trouw blijft voor velen een onhaalbare droom. Zelfs wordt verondersteld dat juist die broze relaties wel het grootst sociale probleem wordt van de nabije toekomst, naast dat van een multiculturele samenleving.

Daarnaast, en dat hangt zeker samen met die grote duik die de waarde godsdienst en religiositeit heeft gemaakt, is er de vraag naar de zingeving, de vraag naar het eigen bestaan van jongeren. Hoe moet je je eigen leven betekenis geven, als er geen 'hemel' meer boven je is. In die zin, dat er geen schepper, geen gids, geen kompas meer is waarop je je kunt oriënteren

In onze samenleving, lijkt het wel, is het materiële, geld, wat de hoogste waarde heeft. De laagste waarde heeft wat weerloos is. Wat zichzelf niet kan verdedigen. Het leven zelf. Het leven in al zijn aspecten.

Het materieel goed hebben. Geld, bezit, het meer willen hebben heeft in deze tijd, waar het steeds beter gaat in ons land, in Europa, in de Verenigde Staten, in veel rijke landen, ook in andere continenten zoals in Azië, macht over het leven gekregen. En het lijkt erop dat daar niet meer aan te ontkomen is.

Een econoom zegt: op het moment dat er geld te pas kwam aan het ruilen van goederen, dus niet meer bijvoorbeeld wol werd geruild tegen bessen, het begrip kapitaal is ontstaan. Kapitaal moet altijd groeien. Kapitaal dwingt tot moordende concurrentie. En het lijkt, luister maar eens naar de reclame op de radio over aandelen, of dit juist in onze tijd neigt naar waanzin. Is daar nog een ontkomen aan? Of worden we tegen onze eigen onrust in meegezogen in die materiële kracht?

Wat is er eigenlijk tegen die materiële welvaart waar we aan mee willen doen? We hoeven, nu het gezag van de godsdienst, de autoriteiten als kerk, de politieke partij, de 'zuilen' enzovoort zijn weggevallen toch aan niemand meer verantwoording af te leggen dan aan onszelf?

En toch: juist in deze tijd vragen wij ons af: wat is waard om door te geven?

Je kunt de vraag er naast leggen: zit er nog iemand op onze waarden te wachten?

En waar is jouw waarde op gebaseerd?

Behoeftte aan discussie

De euthanasiediscussie van de laatste maanden is er een duidelijk voorbeeld van. Na de vraag om een kunstmatig levenseinde van de politicus Brongersma, is er iets te horen van recht op eigen keuzes bij levensmoede ouderen.

De vrijheid van de eigen keuze lijkt centraal te staan.

En waar toets je de ethische keuzes aan nu er geen god, geen godsdienst, geen richting meer is?

‘Van wie is jouw leven?’ Deze vraag stelde de ethica Helen Dupuis laatst in Buitenhof aan politicus Jan Marijnissen.

Ik merk bij mezelf als ik over die vraag nadenk, hoewel ik hem best heel confronterend vond, dat ik er in dit kader heel anders over dacht dan tien, twintig jaar geleden. Dat mijn geweten verruimd is. Ook, dat ik behoefte heb aan discussie. Maar wie organiseert die discussie?

Dorien Pessers, sociologe en filosofe sprak gisteren voor de radio over de lage kwaliteit van het euthanasiedebat. Maar hoe kan een debat over zulke ernstige vragen nog kwaliteit hebben als er geen ijkpunten meer zijn waar je die aan afmeet?

In een tijd waarin alles lijkt toegestaan?

Toch hoor je steeds meer over ethiek spreken. Bio-ethiek, voedingsethiek, landbouw-ethiek, zorg-ethiek, enzovoort.

Pessers: ‘Ik heb overal recht op. Je eigen zelfbeschikking. Daarmee breng je de vrijheid van de ander in gevaar.’ Er is in onze tijd recht op kinderopvang. Eerst hebben ouders zelf crèches opgericht. Daarna ging het van recht naar plicht, zoals verplichte kinderopvang, verplicht gaan werken, ook een bijstandsmoeder met kinderen onder de vijf jaar is verplicht geworden te gaan werken. Langzaam is de norm verlaagd. Pessers wijs op de schijnvrijheid waarin we door de jaren heen zijn beland.

Hoe discussieer je over al die punten?

Wat is er met ons aan de hand?

Waar ga je vanuit bij een ethisch dilemma? Bij voorbeeld bij het recht op zwangerschapsafbreking. Het recht van wie? Van de moeder of van de ongeborene?

Ethiek is betekenis geven aan. Ethiek heeft haar centrum in de menselijke mens. Zwangerschapsafbreking. Waarom?

Kinderoppas? Waarom

Euthanasie. Waarom?

Hier breng ik in wat in zo’n discussie over wat kan, mag, recht op en dergelijke ter sprake komt. Het begrip *empirisch*. Dat wat waar te nemen is. Wat je ziet. Wat je een feit kunt noemen. Dit tapijt is groen. Daartegenover staat de waardering. De vraag: vind ik dit groen mooi bij de rest.

De verandering van feit naar waarde verloopt doordat wij een feit duiden als een antwoord op een behoefte of verlangen, als iets dat ons aanspreekt of dat zin heeft.

Waardering zet ons tot handelen aan: ik koop dit groene tapijt.

Het behoud, de bescherming, en de bevordering van het gewaardeerde bijvoorbeeld vrede, een schoon milieu, een waardevol leven, is letterlijk de moeite waard. Dit handelen is verantwoord.

Ethiek

Ethiek gaat over menselijke verantwoordelijkheid. Het menselijke als ethisch normatief.

Dan komt de vraag op: welk mensbeeld hebben wij?

Het menselijk handelen staat onder de toets, het criterium van het menselijke. De menselijke waardigheid is vrijheid tot verantwoordelijkheid: omdat mensen zedelijk subject zijn, hun waardigheid is vrijheid tot verantwoordelijkheid.

In het menselijk handelen gaat het om het realiseren van waarden die bouwstenen zijn van het menselijk wenselijke.

Daarom behoren ethische normen getoetst te worden aan onderliggende waarden. De ethische normen zijn gemaakt om de mens, maar niet de mens voor de normen. Neem het voorbeeld van de zondagsrust.

Normen en waarden zijn operationeel in een gemeenschap. Beide moet je ook confronteren met meer universele inzichten. Een voorbeeld daarvan zijn de mensenrechten.

Ze moeten op iets gefundeerd worden, dat wil zeggen er moet gezocht worden naar de relatie tussen een particuliere en een meer omvattende waarheid.

Zeden, gebruiken zijn vaak opgelegd aan de mens. Een plicht is vaak door de mens opgenomen als een zedelijk object. Het geweten is het resultaat van een ethische plicht. Dat wil zeggen aangeleerd en opgelegd.

De ethische waarheid - het zedelijk objectieve - gaat uit van en is betrokken op de mens die zich als zedelijk subject opstelt en zich realiseert in de opgenomen verplichting tot verantwoordelijkheid voor het menselijk wenselijke.

Dan verschijnt het geweten als het middelpunt - zelfs een bemiddeling - dus een hulp van de ethische subjectwaarheid. 'Het geweten is de bekwaamheid en de bereidheid om zich als persoon te laten binden door het herkende goede', aldus H.-W. Merks.

In 'Waarden in vrije val? Over morele opvoeding vandaag (Averbode, KBS 1992)

Dus nogmaals: de mens weet wat goed is en niet goed en deze behoort daarop te worden aangesproken en de mens kan dus pas ethisch, dat wil zeggen menselijk zijn, als zij/hij deze verantwoordelijkheid aanvaardt. Zich verantwoordelijk toont.

Veranderingen

Omdat wij ons vandaag afvragen: wat is waard om door te geven, wil ik met jullie kijken naar de *veranderingen* in onze maatschappij, onze cultuur en vandaar met jullie op zoek gaan naar waarden die bij die nieuwe cultuur passen.

In de gebruikelijk meningsvorming was het tot voor kort zo dat mannen staan voor cultuur en vrouwen natuur. Wat hebben vrouwen bijgedragen aan de vorming van waarden? Hoe zijn die tot je gekomen?

Er zijn breuken ontstaan in het waardenpatroon en die breuken brengen onze samenleving in beweging.

Het is belangrijk te weten of wat wij waardevol vinden, ook past in de belevingswereld van onze kinderen of generaties die na ons komen.

Hoe zal de toekomst er uit zien? Hoe zien onze plannen er uit voor de toekomst? Maken wij plannen voor de toekomst of laten we het maar een beetje gaan?

Allereerst de **veranderingen** in onze cultuur. Ik wil die veranderingen koppelen aan wat ik eerder gezegd heb over wat in onze cultuur doorslaggevend is: cultuur stond voor mannen, die gingen de samenleving vorm geven. Vrouwen bleven thuis, die voedden de kinderen op, zorgden dat ze groot werden en goede deelnemers aan de maatschappij werden. Vrouwen deden die opvoeding vooral via het waarden en normenpatroon dat mannen hadden opgesteld. Dit is zwart/wit gesteld, maar daar gaan we nu van uit. Maar de geestelijkheid, de overheid en allerlei instanties die daaruit voortkwamen, redeneerden en handelden zo. Ook werkte zo zwart wit omdat vrouwen niet mee mochten doen in theologie, wetenschap en politiek.

Er zijn **breuken ontstaan in het waardenpatroon**. Moeten we dat negatief uitleggen? Ik denk dat het net zo is als met het geweten dat wij opgelegd hebben gekregen, dat het waardenpatroon nu nieuw gedacht moet worden. Dat biedt nieuwe kansen. Vooral voor ons vrouwen.

Dragen wij al echt bij aan een nieuw waardenpatroon? Of laten wij maar met ons gebeuren?

Voorbeeld Dorien Pessers kinderopvang

Voorbeeld Joke Smit en vierdaagse werkweek

Voorbeeld van keten van liefde.

Veranderend waardenpatroon: hoe spelen wij er zelf op in? Hoe begeleidt, ondersteunt de overheid vrouwen?

Eerder: kapitaal, materiële waarden beheersen het kwetsbare. De realiteit van het leven.

Voorbeeld: ANW. 1990 maatregel.

Belangrijk is om het over zaken te hebben waar vrouwen haar eigen waardenpatroon moeten herinrichten.

Zorg. Ook in het kader van zorg voor zieken, kinderen, ouderen.

Waarom worden mannen niet gedwongen om meer zorgtaken op zich te nemen?

Vrouwen werden toch ook verplicht om op te houden met werken als ze hielden, of als ze kinderen kregen?

Doorgeven

Past wat wij wat wij waardevol vinden, in de belevingswereld van onze kinderen?

Wat waard is om door te geven, gaat dus in de eerste plaats over je eigen waarden. Het ontdekken van je eigen waarden. Grijp je dan automatisch maar weer wat je is aangeleerd, opgelegd, waardoor je geweten door anderen is gevormd? Of besef je dat je door die breuken

in het waardenpatroon, zelf met anderen aan de slag moet om te ontdekken wat waarden zijn van deze tijd?

Of laten we het weer aan anderen over? Nu niet aan de kerk, de overheid of andere gezagsdragers, maar aan de vrije markt?

Wie bepaalt wat het belangrijkste is in uw leven?

En dan: valt er voor ons nog iets door te geven?

Heb je het idee dat ook jouw nieuwe waarden, als je ze ontdekt hebt, passen in de interessesfeer of de belevingswereld van de volgende generatie?

Jongeren met wie je in gesprek bent, je kinderen, je kleinkinderen?

Trouwens, worden die gesprekken gevoerd?

Of voer je die niet om de lieve vrede wil?

Stel je wel eens vragen aan de volgende generatie? Hoe zij bijvoorbeeld hun leven gaan inrichten?

Voorbeeld: ik zie veel moeders, oma's de rol van oppas op zich nemen. Daar hoeft niets tegen te zijn. Maar uit welke motieven wordt dit gedaan? Welke waarde ligt aan die keuze ten grondslag?

Is het toch het vanzelfsprekende doorgaan in het zorgpatroon, terwijl oma eigenlijk eindelijk een eigen leven mocht beginnen?

Welke verantwoordelijkheden liggen er voor oma misschien ook in de samenleving te wachten?

Hoe zien onze **plannen** er uit voor de toekomst?

Er zijn tijdens onze leef-tijd breuken ontstaan in het waardenpatroon. Die breuken zijn onherstelbaar. Dat feit kun je betreuren. Je kunt ook zeggen: een andere tijd is aangebroken. En die tijd vraagt om een ander waardenpatroon. Vandaag zijn we samen bezig te praten over een ander waardenpatroon. En dat waardenpatroon, waarover vrouwen misschien wel voor het eerst in de geschiedenis kunnen meepraten en bewust kunnen deelnemen, vragen om plannen. Plannen voor de toekomst. Hoe wil je dat die samenleving voor ons, voor onze kinderen en kleinkinderen, voor de volgende generaties mensen er uit komt te zien?

Laten we dat over aan de vrije markt? Aan materiële zaken? Of zetten wij ons om de tafel, in gesprek met elkaar, met anderen om te zorgen dat onze waarden onderwerp van gesprek zijn?

Waar zijn die plekken waar je dat gesprek kunt voeren?

Hoe kun je je voorbereiden op zo'n gesprek zonder in eindeloos gezwam verzeild te raken?

Wie zullen je gesprekspartners zijn?

Nogmaals: we kunnen niet meer met weemoed terugblikken naar wat achter ons ligt. Deze tijd vraagt om nieuwe antwoorden. Om nieuwe waarden, waar wij als verantwoordelijke mensen een bijdrage aan zullen moeten leveren.